

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

ПУГАЧ СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 378.011.2:33-051]:34(477)(043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ОБЛІКУ І
ОПОДАТКУВАННЯ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ**

015 – професійна освіта (за спеціалізаціями)

спеціалізація: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

01 Освіта

Автореферат

**дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук**

Вінниця – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Вінницькому національному технічному університеті, Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
КОБИЛЯНСЬКИЙ Олександр Володимирович,
Вінницький національний технічний університет,
кафедра безпеки життєдіяльності та педагогіки
безпеки, завідувач, м. Вінниця

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
ЛУК'ЯНОВА Лариса Борисівна,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПНУ, директор

доктор педагогічних наук, професор
СТРЕЛЬНИКОВ Віктор Юрійович,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса,
кафедра педагогіки, фізичної культури
та управління освітою, професор

доктор юридичних наук, доцент
МЕЛЬНИЧУК Ольга Федорівна,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-
економічного університету, кафедра права,
професор

Захист відбудеться «16» червня 2020 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21001, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корп. 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (вул. К. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001) та на сайті університету за адресою: info@vspu.net.

Автореферат розісланий «15» травня 2020 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Європейська інтеграція, що сприяє подальшому розширенню Європейського Союзу, ліквідації митних кордонів, посиленню співпраці між його країнами-членами, гармонізації міждержавного законодавства, створили умови для підвищення мобільності європейських громадян. Наразі європейський ринок праці потребує зрозумілих на міжнародному рівні освітніх кваліфікацій, стандартизації освітніх послуг і видачі універсальних дипломів про освіту. Тому основною метою сучасних реформ є гармонізація освітніх ресурсів європейських країн, завдяки створенню загальноєвропейських стандартів, прозорих кваліфікацій і єдиного соціально-економічного простору. Крім того, кожна країна Європейського Союзу та країна-кандидат мають відповідати політичним та економічним умовам: стабільний демократичний уряд, який визнає верховенство права та відповідних свобод і інститутів.

Запровадження в європейську освіту Болонського процесу мало за мету не тільки її універсалізацію, але й підвищення конкурентоздатності на світовому ринку освітніх послуг. Адже, участь у Болонському процесі передбачає використання в національній системі освіти компетентнісного підходу для формування у майбутніх фахівців професійних компетентностей, зокрема економічної та правової. Але в системах освіти європейських країн продовжують існувати певні відмінності, тому важливо стандартизувати їх відповідно до загальної системи. В процесі вдосконалення системи оцінювання на заміну шкалі оцінювання ECTS у 2009 році була введена статистична таблиця розподілу балів (Grade Distribution Table). Наразі розроблено проект Європейської системи конвертації оцінок (EGRACONS).

Теоретичне обґрунтування застосування компетентнісного підходу в національній вищій освіті теж не завершено, тому й не визначено відповідний вимогам сучасності нормативний набір ключових компетентностей. Очевидним є те, що перехід на нову модель освіти виключає пасивну роль учасників освітнього процесу. Адже, тільки активна позиція в одержанні знань створить для майбутніх фахівців передумови в реалізації індивідуальної траєкторії навчання впродовж життя.

Ці аспекти освітнього процесу стали об'єктом досліджень українських і зарубіжних учених, які розглядали: структуру, закономірності функціонування та розвитку інноваційних процесів у контексті цивілізаційних змін і сучасної парадигми освіти. Окремі аспекти обраної проблеми дослідження розглянуто в працях науковців, зокрема: концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців аналізували В. Ашихмін, Л. Барабанова, Г. Васянович, С. Гончаренко, В. Карась, І. Карась, О. Коваленко, Л. Криницька, А. Литвин, Е. Лузік, В. Петрук, Л. Романишина, Л. Хомич, І. Худякова, Б. Шиян та ін.; теоретико-методологічні проблеми неперервної професійної освіти досліджували А. Алексюк, Н. Амеліна, Р. Гуревич В. Кремень, А. Лігоцький, Л. Лук'янова, В. Манько, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Г. Терещук, В. Шахов та ін.; компетентнісний підхід у вищій школі та особливості формування професійної

компетентності окреслено в працях О. Антонової, І. Беха, В. Безпалька, Н. Бібік, С. Данилюк, Л. Дибкова, А. Дубасенюк, І. Зязюна, О. Кобилянського, А. Маркової, Ю. Павлова, Л. Петровської, І. Родригіної, О. Рогульської та ін.; формування професійної компетентності як інтегрального об'єднання системи сформованих компетенцій було досліджено у працях Ю. Бабанського, А. Вербицького, Е. Зеера, О. Овчарук, О. Пометун, А. Присяжної та ін.; вимоги до професійної освіти фахівців економічних спеціальностей розглядалися в працях М. Вачевського, І. Демури, В. Кулішова, О. Лисак, В. Мадзігона, Н. Отрощенко, Т. Поясок, Н. Примаченко, В. Стрельнікова, Н. Тверезовської, Н. Ткаленко, О. Федосєвої та ін.; дослідження проблеми правового виховання та формування правової компетентності майбутніх фахівців здійснено у працях Т. Бачинського, Л. Герасіної, О. Губаря, В. Гузиніна, О. Дзьобань, Ю. Дмитрієнко, І. Запорожан, Г. Клімової, Н. Коваленко, Н. Логінової, О. Магдик, С. Максимової, Є. Мануйлова, О. Орлової, Ю. Пастушенка, О. Петришина, В. Ситяніна, О. Фатхутдінової та ін.

Окремі аспекти формування правової компетентності майбутніх фахівців розглянули С. Нагорняк (визначені та апробовані педагогічні умови формування правосвідомості студентів в процесі виховної роботи коледжу), Я. Кічук (обґрунтовані теоретичні і методичні аспекти формування правової компетентності в процесі підготовки соціальних педагогів), Н. Коваленко (визначила шляхи та умови формування правової культури студентів у процесі одержання професії в закладах вищої освіти), Н. Бакланова (дослідила формування правової компетентності майбутніх учителів), Д. Ключкова (визначила критерії формування правової компетентності майбутнього вчителя), В. Прилипко (визначив роль та місце правової компетентності у структурі професійної правової культури майбутніх фахівців), І. Галушак (розглядала особливості підготовки майбутніх економістів до правового забезпечення професійної діяльності).

У проаналізованих наукових дослідженнях наведені різні підходи до формування правової компетентності в процесі підготовки фахівців певних спеціальностей. Однак, безпосередньо проблема формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування не була предметом спеціальних досліджень. Поза увагою дослідників залишилося обґрунтування змісту правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування та особливостей її формування у системі неперервної освіти, недостатньо досліджені педагогічні аспекти формування правової компетентності студентів на різних етапах неперервного навчання.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічних джерел та аналізу особливостей підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти виявлено низку суперечностей, зокрема, теоретичного характеру між:

– адаптацією законодавства України до європейських вимог, що передбачає суттєві зміни в усіх сферах суспільного життя, та традиційними підходами до навчання майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, які вже не відповідають сучасним вимогам;

– потребою в підготовці та перепідготовці майбутніх фахівців з обліку і оподаткування різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і неузгодженістю навчальних планів і програм дисциплін, у яких недостатньо враховані запити роботодавця до компетентності фахівців;

– потребою на ринку праці фахівців з обліку і оподаткування, здатних до розв'язання правових питань в процесі професійної діяльності, прогнозування наслідків прийнятих рішень та недостатньою розробленістю в педагогіці вищої школи сучасних педагогічних технологій формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування.

Виявлено також суперечності методичного характеру між:

– постійним розвитком економічної галузі у зв'язку з глобалізацією, оновленням правової бази її функціонування та дещо застарілим змістом дисциплін професійної підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування;

– сучасними вимогами до процесу підготовки фахівців у закладах вищої освіти та фактичною педагогічною майстерністю викладацького складу і впровадженням інноваційних технологій;

– наявною необхідністю поєднання фахівцями з обліку і оподаткування теоретичних знань, умінь і навичок, одержаних у процесі навчання та вмінням їх використовувати під час прийняття рішень в професійній діяльності, зумовлених недосконалістю сучасних навчально-методичних розробок у зазначеному ракурсі.

Зазначені аспекти, виявлені недоліки та суперечності актуалізують необхідність наукового розроблення та обґрунтування перспективних напрямів удосконалення теорії та методики правової підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти. Актуальність означеної проблеми та її недостатня розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: *«Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконане в межах проекту «Програма розвитку лідерського потенціалу університетів України» (2016-2019 рр.), в якому приймає участь ВНТУ, за сприяння Британської ради (British Council) в Україні, Інституту вищої освіти НАПН України, Фондації лідерства для вищої освіти (Велика Британія) та за підтримки Міністерства освіти і науки України, мета якого полягає у формуванні академічної доброчесності у студентів, яка передбачає, що в процесі навчання чи досліджень вони мають керуватися принципами чесної праці та навчання як підґрунтя якості освіти та успішної професійної кар'єри, а також плану наукових досліджень кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки Вінницького національного технічного університету з науково-дослідної роботи № 20-К8 «Теоретичні та методичні засади формування компетентності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти».

Тема докторської дисертації затверджена вченою радою Вінницького національного технічного університету (протокол № 1 від 30.08.2018) й

узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 29.01.2019).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні, розробленні й експериментальній перевірці теоретичних і методичних засад формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

Об'єкт дослідження – підготовка майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

Предметом дослідження є теоретичні засади та методичне забезпечення формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

З огляду на сформульовані мету, об'єкт і предмет дослідження передбачено розв'язання таких дослідницьких **завдань**:

1. З'ясувати теоретичні засади формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти та визначити понятійно-термінологічний апарат дослідження.

2. Охарактеризувати сучасний стан формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти в Україні та проаналізувати відповідний зарубіжний досвід.

3. Обґрунтувати методологічні підходи, принципи та концепцію формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

4. Розкрити сутність і зміст формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, визначити компоненти, критерії, показники та рівні її сформованості.

5. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

6. Розробити компонентні моделі розвитку правової компетентності учнів, бакалаврів, магістрів і фахівців на етапі здобуття другої вищої освіти та структурно-функціональну модель формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

7. За результатами досліджень розробити навчально-методичне забезпечення реалізації структурно-функціональної моделі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

8. Експериментально перевірити ефективність упровадження в освітній процес запропонованих теоретичних і методичних засад формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

Провідна **ідея** дослідження ґрунтується на положенні про те, що на основі запропонованих сучасних теоретичних і методичних засад в переважній більшості майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної

освіти формується правова компетентність на середньому та високому рівнях, що є необхідною передумовою їхньої успішної фахової діяльності в сучасних умовах адаптації української економіки та законодавства до європейських вимог.

Концепція дослідження. Формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування є невід'ємною складовою їхньої професійної підготовки, особливості якої зумовлені глобальними інтеграційними процесами, сучасними вимогами конкурентного ринку праці до компетентності фахівців з обліку і оподаткування, інноваційними освітніми процесами та потребами врахування змісту професійної діяльності у системі вільного ринку економічно розвинених країн.

Дослідження базується на науково обґрунтованих положеннях про модель формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти як таку, що відображає алгоритм, закономірності та логіку процесу досліджень, результатом якого є сформованість правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування на необхідному професійному рівні. Провідна ідея концепції ґрунтується на розумінні правової компетентності як стилю життя в суспільстві та майбутньої професійної діяльності сучасного фахівця з обліку і оподаткування на адміністративних і виробничих посадах.

Вивчення й аналіз наукових праць з проблем формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти дозволили обґрунтувати концепти, на яких базується провідна ідея дослідження.

Методологічний концепт інтегрує філософсько-методологічні основи дослідження, методологічні підходи та принципи. За результатом їх сукупного впливу на досліджуваний процес концепт відображає традиційні та інноваційні методологічні підходи до професійної правової підготовки фахівців з обліку і оподаткування в закладах вищої освіти, що застосовуються в єдності та взаємодоповнюють один іншого: системний, компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований.

Концепт також відображає сукупність принципів дидактики вищої школи: зв'язку теорії з практикою, науковості, системності та послідовності, свідомості та активності в навчанні, доступності, наочності, міцності знань, умінь і навичок, індивідуального підходу та виховного характеру навчання, що є основою формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування.

Теоретичний концепт передбачає обґрунтування дефініцій основних понять дослідження («правова компетентність», «правова компетентність фахівців з обліку і оподаткування», «формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування», «модель формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування»); розроблення концепції,

моделі та педагогічних умов формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти та створення критеріально-рівневої структури сформованості правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування як результату цієї підготовки.

Технологічний концепт передбачає впровадження в освітній процес закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців з обліку і оподаткування, моделі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти та відповідних педагогічних умов, зокрема забезпечення взаємозв'язку фахових дисциплін зі змістом правових знань, створення якісного навчально-методичного інструментарію, використання інформаційних технологій; експериментальну перевірку ефективності моделі.

Провідна ідея та сформульована концепція дослідження знайшли відображення в **загальній гіпотезі дослідження**: формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування буде результативним за умови обґрунтування, розроблення та експериментальної перевірки теоретичних і методичних засад формування їхньої правової компетентності в закладах вищої освіти.

Положення загальної гіпотези конкретизовано в часткових гіпотезах, відповідно до яких рівень сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти як базова категорія дослідження зростатиме за дотримання таких педагогічних умов:

- формування стійкої мотивації до набуття та вдосконалення правових знань як одного з засобів професійного вдосконалення майбутніх фахівців з обліку і оподаткування;
- забезпечення взаємозв'язку фахових дисциплін зі змістом правових знань у процесі розв'язання управлінських, проектних і технологічних завдань;
- використання в процесі навчання сучасних інноваційних технологій з метою опанування майбутніми фахівцями з обліку і оподаткування правового інструментарію для виконання майбутніх фахових завдань і цілеспрямованого формування в них правової компетентності;
- методичної підготовки викладачів до формування у майбутніх фахівців з обліку і оподаткування правової компетентності;
- створення якісного навчально-методичного інструментарію з метою формування у майбутніх фахівців з обліку і оподаткування правової компетентності;
- застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій під час формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування.

Для перевірки гіпотези дослідження та реалізації поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**:

- *теоретичні*: порівняльний і ретроспективний аналіз педагогічних, правових, психологічних, соціологічних джерел із проблеми дослідження; теоретичний аналіз, синтез, порівняння й узагальнення законодавства України,

навчально-нормативної та правової документації, положень, концепцій та інших нормативних актів Міністерства освіти і науки України щодо організації освітнього процесу; аналіз навчальних планів і програм підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти; узагальнення вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду, що створило можливості визначити рівень наукового розроблення проблеми дослідження, напрями розвитку педагогічних ідей у цій галузі та методологічні засади досліджуваної проблеми; узагальнення, абстрагування, класифікація та проектування для обґрунтування теоретичних засад і концепції ступеневого формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування; здійснити проектування для визначення структури, етапів, алгоритму реалізації навчальної технології формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти; моделювання та розроблення компонентних моделей розвитку правової компетентності учнів, бакалаврів, магістрів і фахівців на етапі здобуття другої вищої освіти та структурно-функціональну модель формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти; формулювання висновків і рекомендацій щодо підвищення ефективності формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти;

– *емпіричні*: обсерваційні (самостійне оцінювання, спостереження та рефлексія), діагностичні (тестування, опитування, анкетування, рейтингування, бесіди, аналіз результатів навчальної діяльності, експертна оцінка тощо), що дозволило узагальнити аналітичний матеріал про рівні сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і коригувальний етапи) для апробації розробленої педагогічної технології формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти;

– *математичної статистики* для аналізу результатів дослідження та встановлення їх достовірності: графічні для наочного представлення та графічної інтерпретації результатів; математичні (реєстрування, ранжування, первинна та вторинна статистична обробка результатів експерименту) для опрацювання одержаних даних і встановлення кількісних залежностей між явищами та процесами, що досліджувались; математичної статистики та комп'ютерної обробки даних (критерії Спірмена та Стюдента та кутове перетворення Фішера) для статистичної обробки одержаних результатів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Тернопільського національного економічного університету, Вінницького кооперативного інституту, Вінницького національного технічного університету, Комунального вищого навчального закладу «Вінницька академія неперервної освіти» Вінницької обласної державної адміністрації, Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, Комунального закладу «Фізико-математична гімназія № 17 Вінницької міської

ради», Комунального закладу «Загальноосвітня школа I-III ступенів № 27 Вінницької міської ради». До участі в дослідженні було залучено 172 учня закладів загальної середньої освіти, 475 бакалаврів, 175 магістрів та 199 слухачів академії неперервної освіти, загальна кількість респондентів – 1021.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що *вперше*:

- *обґрунтовано* концепцію формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування на методологічному, теоретичному та технологічному рівнях;

- *розроблено* взаємопов'язані компонентні моделі розвитку правової компетентності учнів, бакалаврів, магістрів і фахівців на етапі здобуття другої вищої освіти та структурно-функціональну модель формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, що визначають зміст підготовки фахівців-економістів у системі неперервної освіти;

- *виокремлено та обґрунтовано* педагогічні умови: формування мотивації до одержання та вдосконалення правових знань як необхідної умови професійного вдосконалення; забезпечення взаємозв'язку фахових дисциплін зі змістом правових знань у процесі вирішення управлінських, проектних і технологічних завдань; використання у процесі професійної підготовки сучасних інноваційних технологій і методів навчання з метою опанування майбутніми фахівцями з обліку і оподаткування правового інструментарію для виконання майбутніх фахових завдань; методична підготовка викладачів до формування у майбутніх фахівців з обліку і оподаткування правової компетентності; створення якісного навчально-методичного інструментарію; використання інформаційних технологій у процесі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування;

- *визначено* компоненти (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, рефлексивний та інформаційно-логічний), критерії (пізнавальний, цільовий, практичний, особистісний, результативний), показники та надана характеристика рівням (початковий, середній, високий) сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти;

- *уточнено* поняття «правова компетентність майбутніх фахівців з обліку і оподаткування», визначено структуру готовності, компонентний склад, рівні прояву та механізми розвитку досліджуваного феномену;

- *удосконалено* навчальну технологію формування у майбутніх фахівців з обліку і оподаткування правової компетентності на основі розробленого методичного забезпечення, застосування проблемного та інтерактивного навчання, що забезпечує розвиток пізнавальної активності та самостійності у системі неперервної освіти;

- *дістали подальшого розвитку та конкретизації* концептуальні положення компетентнісної парадигми навчання у закладах вищої освіти економічного профілю, зокрема теоретичні положення щодо професійної підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування; етапи розвитку їхньої правової компетентності у системі неперервної освіти; змістове наповнення

понять «правова компетентність», «правова компетентність фахівців з обліку і оподаткування», «формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування», «модель формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування»; методологічні підходи та відповідні до них дидактичні принципи формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що в процесі роботи розроблено, перевірено та впроваджено в освітній процес ЗВО економічного профілю навчальні посібники, методичні рекомендації, навчальні програми та електронні навчально-методичні матеріали, що розкривають теоретичні та практичні основи навчальної технології формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти та забезпечують її реалізацію, а саме:

- робочі навчальні програми дисциплін «Правознавство», «Цивільне право», «Судово-бухгалтерська експертиза», «Облік і правове забезпечення в галузях промисловості», «Облік і правове забезпечення діяльності суб'єктів підприємництва матеріального та нематеріального виробництва» для закладів вищої освіти економічного спрямування, що здійснюють підготовку фахівців з обліку і оподаткування;

- навчально-методичні матеріали дисципліни «Правознавство», що забезпечують формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування;

- посібник з дисципліни «Охорона праці в галузі управління та адміністрування», в якому розроблено правові та організаційні питання охорони праці з використанням інтегрованого підходу, що забезпечує реалізацію міжпредметної інтеграції в процесі фахової підготовки майбутніх фахівців-економістів з обліку і оподаткування, адже, згідно закону України «Про охорону праці», охорона праці є системою правових, соціально-економічних, організаційно-технічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я та працездатності людини в процесі праці;

- методичні вказівки до самостійної та індивідуальної роботи студентів з дисципліни «Основи охорони праці та безпека життєдіяльності», методичні вказівки до виконання контрольної роботи з дисципліни «Цивільний захист та охорона праці в галузі» для бакалаврів і магістрів, у яких розроблено правові та організаційні питання охорони праці;

- навчально-методичне забезпечення для проведення кожного етапу багаторівневого педагогічного експерименту з формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування. При цьому перевага надавалася саме електронним ресурсам, що є найбільш доступними для використання та мобільними до внесення необхідних змін у процесі навчання;

- завдання проблемного характеру, що використовувалися для науково-дослідної та самостійної роботи студентів.

Здійснене поетапне впровадження та перевірка результативності

розробленої навчальної технології підготовки через застосування розробленого методичного забезпечення та вдосконалення змісту, форм, методів і засобів освітньої взаємодії суб'єктів і об'єктів освітнього процесу в системі спеціального професійно орієнтованого освітнього середовища. На кожному етапі дослідження виконувалися конкретні завдання, що характеризувалися певними результатами; кожний із етапів відігравав важливу роль у формуванні правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти. Для визначення динаміки рівнів сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування було розроблено діагностичний інструментарій (компоненти, показники, критерії, методи дослідження, а також авторська програма діагностики), що може використовуватися з метою діагностики професійної підготовки студентів, активізації та реорганізації системи діагностики та моніторингу якості освіти, підвищення методичної готовності викладачів до здійснення моніторингу сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування.

Навчальна технологія формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти, навчальні та наукові видання можуть використовуватися в освітньому процесі педагогічних ЗВО України економічного профілю, в післядипломній освіті, підвищенні кваліфікації та перепідготовці кадрів з метою формування та розвитку правової компетентності фахівців різних спеціальностей. Практичне значення дослідження підтверджується можливістю використання його результатів у процесі розроблення навчальних програм і посібників з методики застосування ІКТ в освітньому процесі, а також підготовки майбутніх фахівців різних спеціальностей із використанням інноваційних навчальних технологій. Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані в подальших дослідженнях із проблем формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

Основні положення дисертаційного дослідження **впроваджено** в освітній процес Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (довідка № 126-19/2317 від 17.11.2019), Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-914 від 06.11.2019), Донецького національного університету імені Василя Стуса (довідка № 264/01-13/01.1.3 від 04.10.2019), Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (довідка № 031/302 від 09.12.2019), Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (довідка № 01-23/704 від 02.12.2019), Комунального вищого навчального закладу «Вінницька академія неперервної освіти» Вінницької обласної державної адміністрації (довідка № 01/21-1072 від 21.11.2019), Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-36/1664 від 20.09.2019), Вінницького національного технічного університету (довідка № 11/34 від 11.09.2019), Миколаївського національного аграрного університету (довідка № 01-18/1528 від 05.11.2019), Вінницького

кооперативного інституту (довідка № 318 від 22.10.2019), Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярський коледж екології і природних ресурсів» (довідка № 226 від 28.11.2019), Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний коледж» (довідка № 316 від 28.11.2019), Комунальний заклад «Фізико-математична гімназія № 17 Вінницької міської ради» (довідка № 02-38/618 від 21.11.2019), Комунальний заклад «Загальноосвітня школа I-III ступенів № 27 Вінницької міської ради» (довідка № 591 від 22.11.2019).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати дослідження одержані особисто дисертантом. В опублікованих у співавторстві з І. Заюковим, О. Кобилянським, навчально-методичних виданнях особистий внесок автора полягає у: висвітленні теоретичних і практичних аспектів правової підготовки майбутніх фахівців-економістів у процесі вивчення «безпекових» дисциплін [5; 39; 40]. Ідеї співавторів у дисертаційній роботі не використовувалися.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні, методологічні та практичні результати проведених досліджень, а також концептуальні положення та науково-методичні рекомендації були представлені у вигляді доповідей і повідомлень на:

– *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Nowoczesna nauka: teoria i praktyka» (Katowice, 2019), «Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи. Міждисциплінарні перспективи» (Банська Бистриця–Баку–Ужгород–Херсон–Кривий Ріг, 2019), «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, менеджменту, фінансів та права» (Полтава, 2019), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2018), «Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність» (Дніпро, 2019), «Перспективи розвитку машинобудування та транспорту-2019» (Вінниця, 2019), «Травневі наукові читання» (Дніпро, 2019), «Інноваційні технології в процесі підготовки фахівців» (Вінниця, 2019), «Актуальные проблемы современных экономических систем-2019» (Брест, 2019), «Інноваційні технології навчання в епоху цивілізаційних змін» (Вінниця, 2019), «Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя» (Вінниця, 2018, 2019);

– *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти» (Переяслав-Хмельницький, 2019), «Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти» (Рівне, 2019);

– *наукових конференціях* Інституту машинобудування та транспорту Вінницького національного технічного університету (2016-2019); Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету (2016-2019);

– доповідались на *науково-методичних семінарах* кафедр безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки і вищої математики Вінницького національного технічного університету (2016-2019), кафедри гуманітарних і

фундаментальних дисциплін Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету (2014-2019), кафедри педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (2017-2019).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Реалізація конституційних гарантій рівності громадян перед законом і судом при провадженні досудового розслідування» (спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність) захищена у 2012 році. Матеріали та результати кандидатської дисертації в тексті докторської не використовувалися.

Публікації. Всього автором написано й опубліковано за темою дисертації 42 наукових публікації. Основні наукові результати дисертації висвітлено в 24 наукових публікаціях, які розкривають основний зміст дисертації, з них: 2 монографії, 17 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 4 статті в наукових періодичних виданнях інших держав, 1 навчальний посібник; крім того, видано 2 монографії, 14 статей і тез – у журналах і збірниках наукових праць; 2 – методичні вказівки.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (453 найменування, з них 51 – іноземними мовами), 19 додатків на 149 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 536 сторінок, основний текст – 336 сторінок. Робота містить 35 рисунків, 46 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність і доцільність; сформульовано мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження, провідну наукову ідею, викладено концепцію та гіпотезу наукового пошуку. Схарактеризовано методологічні, теоретичні та нормативно-правові засади наукового дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження; представлено відомості про апробацію та впровадження його результатів.

У першому розділі – **«Формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування як наукова проблема»** – досліджено теоретичні аспекти реформування системи вищої економічної освіти в контексті модернізації та інноваційного розвитку України, розкрито наукові підходи до професійної підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти, здійснено дефінітивний аналіз ключових понять дослідження.

Узагальнюючи результати наукових досліджень з проблеми формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти, базуючись на окреслених суперечностях і наукових підходах до проблеми дослідження, у цьому розділі розглянуто теоретико-методологічні основи формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування.

Одним із ключових процесів розвитку світової економіки на межі ХХ-ХХІ століть стала глобалізація, що створила передумови для інтернаціоналізації

ринку робочої сили, товарів і послуг. Глобалізація, в свою чергу, пов'язана з переходом від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку суспільства та передбачає суттєві зміни в економіці, політиці, екології на основі підвищення мобільності робочої сили, капіталу, інформації, наукових ідей тощо; виражається у взаємозалежності всіх країн, що зростає в результаті інтенсифікації міжнародного переміщення товарів, послуг, міжнародних потоків капіталу, швидкої дифузії технологій тощо; вимагає спільних зусиль урядів держав і міжнародних організацій, регулювання процесів на міжнародному рівні.

Професійна компетентність майбутнього економіста є інтегративним комплексним утворенням, що забезпечується єдністю знань, умінь і навичок, цінностей та мотивацією особистості. Керуючись цим утворенням, фахівець виконує професійні обов'язки. Відповідно, фахівці, які забезпечують функціонування економічної галузі, мають набути у процесі фахової підготовки значний обсяг знань, умінь, навичок, оволодіти відповідними компетентностями та розвинутою здатністю до самоосвіти для збереження фахової мобільності впродовж усього життя.

Однією з основних складових професійної компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування є правова компетентність, оскільки вони повинні мати ґрунтовні правові знання в сфері своєї фахової діяльності та розуміти відповідальність за прийняті неправомірні рішення. Крім того, останні зміни в законодавстві України розширюють можливості людей щодо самостійної участі в адміністративних, конституційних, господарських правових відносинах, тому зростає значення правової компетентності як складової професійної компетентності фахівця-економіста в системі адаптації української економіки до світової.

З метою всебічного та ґрунтовного аналізу процесу професійної підготовки фахівців з обліку і оподаткування нами виокремлено такі провідні терміни дослідження – «правова компетентність», «правова компетентність фахівців з обліку і оподаткування», «формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування», «модель формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування».

На основі проведеного аналізу вважаємо, що «правова компетентність» – це здатність використовувати набуті правові знання у професійній діяльності, досягати ефективного результату нормативно-правовим способом, а правова компетентність фахівців з обліку і оподаткування – це система правових знань, практичних вмінь, навичок, досвіду, що дозволяють працівникам орієнтуватись у нормативно-правовому полі в процесі фахової діяльності, знаходити юридично доцільні рішення, мислити правовими категоріями під час виконання внутрішніх і зовнішніх завдань, що виникають у процесі функціонування організації у ринкових умовах.

Узагальнюючи результати наукових досліджень з проблеми формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти, базуючись на окреслених суперечностях і наукових підходах до проблеми дослідження, в цьому розділі розглянуто теоретико-

методологічні основи формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування.

Аналіз педагогічної та правової літератури, досвіду практичної діяльності ЗВО засвідчив, що проблема формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування недостатньо вивчена та потребує поглиблених досліджень. Крім того, в процесі аналізу науково-методичних джерел було окреслено низку проблем щодо формування правової компетентності в процесі підготовки фахівців з обліку і оподаткування, які необхідно розв'язати: відсутність чітких алгоритмів формування ключових компетентностей у підготовці майбутніх фахівців з обліку і оподаткування; невідповідність змісту правової підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування сучасним вимогам до фахівців, реальним запитам суспільства та держави; необов'язковість вивчення правових дисциплін і, як наслідок, низький рівень якості правових знань майбутніх фахівців з обліку і оподаткування; відсутність якісних підручників, навчальних посібників з дисциплін правового циклу, які відповідали б сучасному стану функціонування економіки; відсутність спрямованості навчальних програм з правових дисциплін для майбутніх фахівців з обліку і оподаткування на розвиток творчих здібностей, формування правової культури.

У другому розділі – **«Теоретико-методологічні засади формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування»** – проаналізовано закордонний досвід формування правової компетентності фахівців-економістів, розглянуто методологічні підходи щодо формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, визначено дидактичні принципи формування правової компетентності, мету, зміст і структуру правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в освітньому процесі ЗВО економічного профілю.

Правове виховання та, як логічний наслідок, – формування правової культури, вважається одним із важливих напрямів розвитку особистості та належить до ознак правової держави. У розділі проаналізовано особливості набуття правових знань в процесі фахової підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування за кордоном з метою запровадження позитивного досвіду розвинених країн у вітчизняних закладах вищої освіти. Фахівців, які займаються обліком і оподаткуванням на підприємствах, навчають за кордоном за напрямом «Економіка» з незначною градацією за спеціальностями. Найбільш ефективними програмами професійної підготовки економістів вважають ті, що створені в Австрії, Великій Британії, Італії, Канаді, країнах Скандинавії, Німеччині, США та Франції.

Варто наголосити, що значний вплив на формування змісту економічної освіти і, відповідно, формування ставлення до її правової складової мають загальні тенденції розвитку суспільних відносин в економічній сфері. Зокрема такі, як: формування та розвиток галузей та інститутів європейського права; формування цілісності правової системи ЄС; підвищення значення та ролі суддівського (прецедентного) права в загальній системі європейського права; зростання питомої ваги так званого «недержавного права» – права, що походить

від міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій та інших подібних їм недержавних інститутів, в правовій системі ЄС; зміцнення та розвиток принципу пріоритету права Європейського Союзу щодо національного права держав-членів та ін.

Питання про ступінь державно-правового втручання в економіку є не тільки предметом дискусій, а й залишається основним питанням політичної боротьби в країнах ЄС. Адже теза про державне управління економікою, як і протилежна їй за змістом теза про невтручання держави в економіку не можуть бути основою практичної політики. Тому питання про доцільність підготовки економістів з поглибленою юридичною підготовкою залишається також досить дискусійним у закордонних наукових публікаціях, зокрема про обсяг і зміст додаткової юридичної інформації, яку потрібно надати фахівцям у сфері економіки. Проаналізований досвід підготовки фахівців економічної галузі за кордоном дозволив визначити, що значної уваги цілеспрямованому формуванню саме правової компетентності в процесі фахової підготовки не приділяється. Однак, формування правової та громадянської компетентностей активно відбувається ще на етапі здобуття середньої освіти, а також створена низка факультативів та різних освітніх організацій, де студенти можуть поглибити свої правові знання.

На підставі теоретичного аналізу особливостей формування правової компетентності фахівців неюридичних спеціальностей визначено, що моделювання процесу формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування доцільно здійснювати з використанням системного, особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів. Отже, формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти під час фахової підготовки розглядається нами як педагогічне завдання, що потребує: застосування комплексного підходу до формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування; надання переваги практичній складовій у процесі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, що передбачає обов'язкову апробацію здобутих знань на практиці; забезпечення всього комплексу визначених педагогічних умов, що потрібні для досягнення максимально можливого формування правової компетентності в кожного студента; забезпечення реалізації структурно-функціональних зв'язків між окремими компонентами запропонованої моделі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування; формування позитивних міжособистісних взаємин на основі загальнолюдських етичних принципів і професійної етики; формування атмосфери довіри, співпраці, обміну досвідом, комунікабельності тощо.

Визначено зміст і структуру правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування. На підставі аналізу наукових досліджень у сфері формування правової компетентності фахівців різних спеціальностей визначено, що правова компетентність майбутніх фахівців з обліку і оподаткування має такі компоненти: когнітивний (система правових знань), мотиваційний (прийняття фахівцем правових цінностей), діяльнісний (вміння

використовувати правові знання для виконання практичних завдань у фаховій діяльності), рефлексивний (здатність особистості до самостійності правових рішень), інформаційно-логічний (уміння працювати з джерелами права). До кожного з указаних компонентів визначені та схарактеризовані відповідні показники (пізнавальний, цільовий, практичний, особистісний, результативний).

Дослідження здійснювалося на основі таких основних принципів дидактики вищої школи, дотримання яких, на нашу думку, потрібні для формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування: зв'язку теорії з практикою, науковості, системності та послідовності, свідомості та активності в навчанні, доступності, наочності, міцності знань, умінь і навичок, індивідуального підходу та виховного характеру навчання.

У третьому розділі – **«Концепція формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти»** – запропоновано авторську концепцію формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування; теоретично обґрунтовано та розроблено педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування; визначено критерії, показники та рівні сформованості правової компетентності майбутніх фахівців, теоретично обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

Ураховуючи результати аналізу наукових праць, власного досвіду та пілотного педагогічного експерименту, шляхом відбору доцільних компонентів і зведення їхньої кількості до необхідного та достатнього мінімуму, побудовано концепцію формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у закладах вищої освіти та конкретизовано завдання щодо досягнення поставленої мети (визначення методологічних підходів і педагогічних умов формування правової компетентності в закладах вищої освіти, уточнення комплексу загальних і спеціальних правових знань, що потрібні в професійній діяльності фахівців з обліку і оподаткування та їх внесення в програму фахової підготовки, визначення засобів формування мотивації студентів до професійного вдосконалення в процесі фахової діяльності).

Визначені основні елементи системи формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, а саме: мета (формування правової компетентності студентів як складової фахової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування); зміст (сукупність правових знань, умінь, навичок використання правової інформації в процесі фахової діяльності); методи та способи формування правової компетентності, а також відповідні форми організації освітнього процесу.

З метою визначення особливостей діагностики рівнів сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування на основі наукового обґрунтування як у теоретичному, так і в практичному плані було

визначено комплекс критеріїв (пізнавальний, цільовий, практичний, особистісний і результативний) і їх показників. Для оцінювання сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування було також визначено тріступеневу шкалу (початковий, середній, високий рівні формування правової компетентності), що є релевантною специфіці досліджуваного об'єкту, та визначено ступінь критеріїв на кожному з рівнів.

Розроблена концепція формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти є складною динамічною системою, яка всесторонньо розкриває зміст, структуру, особливості формування правової компетентності майбутніх обліковців подана схематично на рисунку 1 у вигляді структурно-функціональної моделі, що містить цільовий, методологічно-конструктивний, організаційно-діяльнісний, результативний і коригувальний блоки.

У цільовому блоці авторської моделі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти відображена мета педагогічного процесу як цілеспрямований процес формування правової компетентності у майбутніх фахівців з обліку і оподаткування. Така мета зумовлена соціальним замовленням на кваліфікованих і творчих фахівців у галузі обліку і оподаткування.

Методологічно-конструктивний блок містить теоретичні основи формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування. До них віднесено: методологічні підходи, що використовувалися в процесі розробки авторської моделі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в ЗВО: системний, особистісно-орієнтований, компетентнісний, діяльнісний; принципи дидактики вищої школи: зв'язку теорії з практикою, науковості, системності та послідовності, свідомості та активності в навчанні, доступності, наочності, міцності знань, умінь і навичок, індивідуального підходу та виховного характеру навчання, що використовувалися з метою формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування.

Організаційно-діяльнісний блок містить визначені та обґрунтовані педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в закладах вищої освіти. Крім того, цей блок містить такі складові: попередній аналіз стану формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування. Здійснюється за розробленою автором методикою, з метою виявлення дійсного стану правової компетентності та розробки подальших кроків формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в закладах вищої освіти; завдання (теоретичні, практичні, коригувальні, методичні), що поставлені, з метою формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в закладах вищої освіти; форми роботи, під час яких здійснюється формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в закладах вищої освіти: аудиторна, самоосвітня, проектна, фахово-імітаційна, наукова, інтерактивна; навчально-методичне забезпечення.

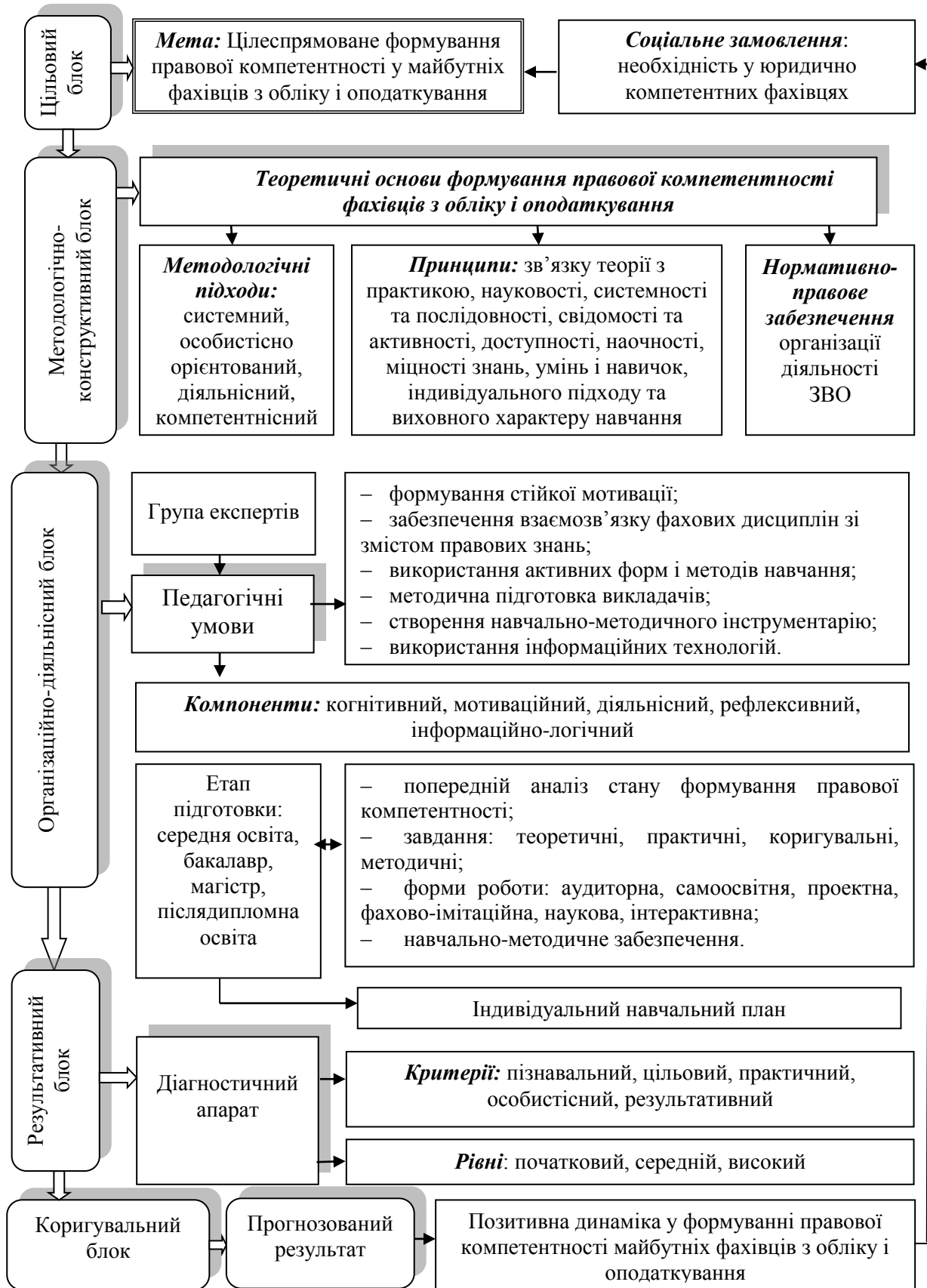

Рис. 1. Модель формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування

Результативний блок відображає методика оцінювання правової компетентності та містить такі елементи: компоненти правової компетентності (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, рефлексивний, інформаційно-логічний), критерії правової компетентності (пізнавальний, цільовий, практичний, особистісний, результативний) та рівні формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування.

Результативний блок дозволяє оцінити рівень формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в закладах вищої освіти. Діагностичний блок містить елементи, що створюють можливість визначити ефект від реалізації розробленої моделі та одержати результат у кількісному відображенні за допомогою розробленої системи критеріїв.

Якщо в результаті проведеного педагогічного експерименту буде виявлено певні ускладнення чи невідповідності, система містить коригувальний блок, завдяки якому вносяться зміни в організаційно-діяльнісний блок з метою усунення виявлених недоліків. Як підсумок, прогнозований результат – сформована на певному рівні правова компетентність у майбутніх фахівців з обліку і оподаткування.

Математичне моделювання дозволило нам не тільки описати процес професійної підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, а й зробити цей процес керованим з точки зору гарантованого одержання вихідного результату, яким виступає рівень сформованості їхньої правової компетентності. Структурно-функціональна модель визначає також залежність між рівнем досягнення цілей навчання та набутим рівнем, дозволяє здійснювати моніторинг процесу формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування. Здійснення моніторингу пов'язане з аналізом і оцінюванням рівнів сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в процесі впровадження навчальної технології формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування на кожному етапі неперервної освіти та дозволяє вносити потрібні корективи в процес правової підготовки.

У четвертому розділі – **«Формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти»** – розроблено навчальну технологію формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти, теоретично обґрунтовано та розроблено чотири окремих і водночас взаємозв'язаних і взаємозалежних структурних моделі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування на різних етапах її формування у системі неперервної освіти: у закладах загальної середньої освіти, для освітніх рівнів «бакалавр» і «магістр», під час одержання другої вищої освіти.

Відповідно, були визначені та обґрунтовані мета (соціальна, мотиваційна, функціональна), завдання (формування системи правових знань; забезпечення громадського становлення особистості; формування вмінь захищати свої права та законні інтереси, а також права й інтереси інших осіб, навичок правомірної поведінки; формування правової основи для подальшого фахового

становлення), етапи та форми роботи, що доцільно використовувати в процесі формування правової компетентності в закладах загальної середньої освіти з урахуванням вікових особливостей учнів.

Крім того, окреслені принципи підготовки вчителів загальноосвітніх дисциплін щодо формування правової компетентності учнів. Необхідність такого підходу полягає в тому, що саме в шкільному віці у дитини закладаються правові та моральні принципи життя та взаємодії з соціумом. Це також створює передумови для подальшого ефективного формування правової компетентності бакалаврів з обліку і оподаткування в процесі фахової підготовки в закладах вищої освіти.

Окреслені етапи формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти та визначені завдання на кожному з визначених етапів, зокрема: уточнення поняття «правова компетентність» для освітніх рівнів «бакалавр» і «магістр», уточнення змісту правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування (для освітніх рівнів «бакалавр» і «магістр»), конкретизація стратегій виконання поставленого завдання з визначенням відповідних методів і засобів з покроковим плануванням на відповідному етапі, аналіз дієвості стратегії на підставі проведеного педагогічного експерименту з виокремленням позитивних і негативних моментів та шляхів корекції на наступних етапах тощо.

Визначені специфічні завдання щодо формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування й розроблена структурно-змістова система формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування для освітніх рівнів «бакалавр» і «магістр» з метою організації педагогічного експерименту. Здійснено відбір і застосування методів реалізації визначених педагогічних умов в процесі педагогічного експерименту, зокрема під час вивчення фахових дисциплін, предметів правового циклу, організації самостійної та наукової роботи студентів, а також впровадження в освітній процес розроблених нами дистанційних курсів.

Усі заходи щодо формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування здійснювалися з урахуванням окреслених методичних принципів (поступальність і наступність у формуванні правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування; цілісність освітнього процесу; інтеграція навчальної та практичної діяльності; урахування особливостей підготовки бакалаврів і магістрів з обліку і оподаткування; єдність фахової та правової підготовки; методичне забезпечення навчально-пізнавальної діяльності студентів).

Обґрунтовано та визначено необхідність й особливості формування правової компетентності у системі підвищення кваліфікації фахівців з обліку і оподаткування. Для цього етапу уточнені мета (подальший розвиток правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування в процесі одержання другої вищої освіти), завдання (вдосконалення та подальший розвиток системи правових знань; відпрацювання навичок аудиту бухгалтерської діяльності на відповідність дотримання вимог нормативних актів; розвиток здатності особистості до передбачення можливих результатів та правових наслідків

унаслідок прийнятого рішення; відпрацювання навичок знаходити нестандартні рішення виробничих ситуацій на підставі правової інформації) та специфічні особливості формування правової компетентності, запропонована структурно-змістова система формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування на етапі одержання другої вищої освіти (підвищення кваліфікації).

У п'ятому розділі – **«Експериментальна перевірка ефективності запропонованих теоретичних і методичних засад формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти»** – висвітлено зміст, програму проведення та основні етапи експериментального дослідження; представлено програму діагностики сформованості правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування; інтерпретовано результати одержаних даних методами математичної статистики.

Теоретично обґрунтована, розроблена та впроваджена у дослідженні концепція формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти має загальнотеоретичний та прогностичний характер, а її реалізація – прикладний. Виникає потреба у впровадженні розробленої моделі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в освітній процес з метою експериментальної перевірки визначених педагогічних умов і методичних особливостей формування правової компетентності на кожному етапі їхньої професійної підготовки. Формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування досліджувалося в процесі педагогічного експерименту, що складався з трьох взаємопов'язаних етапів: констатувальний (2014-2016 рр.), формувальний (2016-2018 рр.), коригувальний (2018-2019 рр.).

Оскільки педагогічний експеримент проводиться з метою перевірки системи формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти, то він є багаторівневим. На першому рівні перевірялася можливість і необхідність формування правової компетентності учнів старшої школи, які навчаються в класах економічного спрямування, на другому – впроваджувалася розроблена модель формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування на етапі одержання ступеня бакалавра, на третьому – на етапі одержання ними ступеня магістра та на четвертому – в умовах одержання фахівцями післядипломної освіти (підвищення кваліфікації). До участі в експериментальних дослідженнях були залучені вчителі закладів загальної середньої освіти, викладачі, аспіранти та студенти, які були визнані кращими на констатувальному етапі експерименту. Систематично здійснювалося їхнє консультування щодо особливостей проведення етапів експерименту, вносилися, за необхідності, корективи в процес його проведення та забезпечувався зворотний зв'язок за допомогою технічних засобів і проведення робочих нарад.

З метою вдосконалення змісту фахових дисциплін і встановлення взаємозв'язків із правовими дисциплінами проводилося опитування експертів, до складу яких входили викладачі закладів вищої та післядипломної освіти,

фахівці з обліку і оподаткування високої кваліфікації, а також практикуючі юристи в сфері обліку і оподаткування. Міра узгодження оцінок експертів визначалася за допомогою застосування коефіцієнта кореляції Спірмена.

Для аналізу результатів педагогічного експерименту були використані методи математичної статистики, за допомогою яких можливо оцінити ступінь достовірності зроблених висновків. Оскільки в процесі проведення педагогічного експерименту формуються контрольні (КГ) та експериментальні (ЕГ) групи, що утворюють дві незалежні вибірки, то вважаємо за доцільне використовувати кутове перетворення Фішера. Застосування цього критерія дозволило оцінити достовірність відмінностей між процентними долями двох вибірок, в яких реєструється рівень правової компетентності. Гіпотеза експериментального дослідження за критерієм Фішера була сформульована в такому вигляді: частка респондентів з відповідним рівнем сформованості правової компетентності в ЕГ не більша, ніж у КГ; частка респондентів з відповідним рівнем сформованості правової компетентності в ЕГ більша, ніж у КГ.

Для перевірки наявності та значущості проблеми дослідження, а також можливості забезпечення формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування було проведено камерний педагогічний експеримент. В процесі проведення камерного експерименту однорідність вибірок перевірялася за допомогою критерію Стюдента. Можливість його застосування перевірялася за розрахованим коефіцієнтом асиметрії кривої розподілу експериментальних даних (A_s).

Одержані в процесі констатувального етапу експерименту результати довели низький рівень сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування (початковий рівень діагностовано у понад 60% опитаних) та, відповідно, необхідність у проведенні досліджень з її формування на всіх рівнях системи неперервної освіти: в класах економічного спрямування закладів загальної середньої освіти, закладах вищої та неперервної освіти.

У процесі формувального етапу експерименту були одержані наступні результати на визначених рівнях системи неперервної освіти.

І рівень: аналіз змін рівнів правової компетентності учнів, які навчалися в класах економічного спрямування. В експерименті загалом взяли участь 172 учня, що навчалися в КЗ «Загальноосвітня школа I-III ступенів № 27 ВМР» (94 учня) та КЗ «Фізико-математична гімназія № 17 ВМР» (88 учнів), з яких були сформовані по дві експериментальні (ЕГ) та контрольні (КГ) групи в кожній школі, до складу яких увійшло, відповідно, 93 і 89 учнів. Одержані на початку та по завершенню формувального етапу експерименту результати щодо формування правової компетентності учнів КГ та ЕГ, що навчалися в класах економічного спрямування, наведені в таблиці 1.

Аналіз експериментальних даних показав, що на початку експерименту значна частина учнів мала початковий рівень сформованості правової компетентності, відповідно, 49,46% та 35,48% в КГ та ЕГ. По завершенню експерименту ці показники змінилися, відповідно, до 35,96% та 25,84% в КГ та

ЕГ. Середній рівень виявили на початку експерименту, відповідно у 41,94% та 48,39% учнів в КГ та ЕГ. По завершенню експерименту ці показники зросли до 53,93% та 59,55%. Високий рівень сформованості правової компетентності виявили на початку експерименту, відповідно у 8,60% та 16,13% учнів в КГ та ЕГ, а по завершенню експерименту ці показники становили вже, відповідно 10,11% та 14,16%. Аналіз результатів формувального етапу експерименту засвідчив, що в більшості учнів, які навчалися в класах економічного спрямування, відбулося зростання рівнів правової компетентності.

Таблиця 1

Динаміка змін рівнів сформованості правової компетентності учнів, які навчалися в класах економічного спрямування

Група та стан етапу експерименту	Рівні сформованості правової компетентності						Кількість осіб у групі
	Початковий		Середній		Високий		
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	
КГ (початок)	46	49,46	39	41,94	8	8,60	93
КГ (завершення)	33	35,48	45	48,39	15	16,13	93
ЕГ (початок)	32	35,96	48	53,93	9	10,11	89
ЕГ (завершення)	23	25,84	53	59,55	13	14,61	89

Але, не зважаючи на загальне підвищення кількості учнів із середнім та високим рівнями сформованості правової компетентності, сформуваності правової компетентності у учнів ЕГ не вдалося, адже, суттєвого покращення їхньої успішності не відбулося (статистична значущість за кутовим перетворенням Фішера не підтвердилася). Це, на нашу думку, пояснюється відсутністю в шкільній програмі дисципліни «Правознавство», а в учнів – належної мотивації.

II рівень: аналіз змін рівнів правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, які навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Бакалавр». До експерименту на завершення формувального етапу було залучено 475 студентів, з них 102 студенти з Тернопільського національного економічного університету, 148 студентів з Вінницького національного технічного університету, 108 студентів з Донецького національного університету імені Василя Стуса та 117 студентів з Миколаївського національного аграрного університету.

У Вінницькому національному технічному університеті та Тернопільському національному економічному університеті розроблена нами модель формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування впроваджувалася повністю, в інших закладах освіти – частково. Результати експерименту аналітично наведено у таблиці 2.

Аналіз наведених у таблиці 2 даних показав, що на початку формувального етапу експерименту більша частина респондентів мала початковий рівень сформованості правової компетентності, відповідно 65,26%

та 69,06% в КГ та ЕГ. По завершенню формувального етапу експерименту ці показники змінилися, відповідно до 58,36% та 39,05% в КГ та ЕГ. Середній рівень сформованості правової компетентності виявили на початку експерименту, відповідно в 30,88% та 28,01% студентів КГ та ЕГ, а по завершенню експерименту ці показники відповідно змінилися до 35,32% та 47,81%. Високий рівень сформованості правової компетентності виявили на початок експерименту, відповідно в 3,86% та 2,93% студентів КГ та ЕГ, а по завершенню експерименту ці показники становили вже 6,32% та 13,14%.

Таблиця 2

Динаміка змін рівнів сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування ОКР «Бакалавр»

Група та стан етапу експ-ту	Рівні сформованості правової компетентності						Кіл-сть осіб у групі
	Початковий		Середній		Високий		
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	
КГ (початок)	138	58,23	88	37,13	11	4,64	237
КГ (завершення)	119	51,52	95	41,13	17	7,36	231
ЕГ (початок)	156	62,15	86	34,26	9	3,59	251
ЕГ (завершення)	77	31,56	131	53,69	36	14,75	244

Для статистичного аналізу даних таблиці 2 використано кутове перетворення Фішера. У двох закладах вищої освіти (ВНТУ та ТНЕУ) була підтверджена суттєвість змін, що відбулися в ЕГ, отже, можна зробити висновок: *реалізація моделі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, які навчаються за ОКР «Бакалавр», не є випадковим явищем для формування відповідного рівня правової компетентності*. В інших закладів вищої освіти, де були реалізовані окремі педагогічні умови розробленої моделі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти, суттєвих змін не відбулося. Це означає, що *формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування можливе лише за умови реалізації всього комплексу запропонованих педагогічних умов*.

III рівень: аналіз змін рівнів правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, які навчалися за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Магістр». В експерименті взяли участь 175 студентів: з Вінницького кооперативного інституту – 20, Тернопільського національного економічного університету – 24, Вінницького національного технічного університету – 47, Донецького національного університету імені Василя Стуса – 52, Миколаївського національного аграрного університету – 32, які навчалися за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Магістр».

У Вінницькому національному технічному університеті та Тернопільському національному економічному університеті розроблена модель формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування впроваджувалася повністю, в інших ЗВО – частково. Аналітичні результати експерименту наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка змін рівнів сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування ОКР «Магістр»

Група та стан етапу експерименту	Рівні сформованості правової компетентності						Кіл-ть осіб у групі
	Початковий		Середній		Високий		
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	
КГ (початок)	29	55,77	19	36,54	4	7,69	52
КГ (завершення)	25	48,08	21	40,38	6	11,54	52
ЕГ (початок)	60	55,56	37	34,26	11	10,19	108
ЕГ (завершення)	23	22,33	57	55,34	23	22,33	103

Аналіз одержаних даних свідчить, що на початку експерименту значна частина респондентів мала початковий рівень сформованості правової компетентності, відповідно 55,77% та 55,56% в КГ та ЕГ, а по завершенню експерименту ці показники змінилися, відповідно до 48,08% та 22,33%. Середній рівень сформованості правової компетентності виявили на початок формувального етапу в 36,54% та 34,26% студентів КГ та ЕГ, по завершенню експерименту ці показники змінилися, відповідно до 40,38% та 55,34%. Високий рівень сформованості правової компетентності було виявлено в 7,69% та 10,19% студентів КГ та ЕГ, а по завершенню експерименту ці показники становили вже, відповідно 11,54% та 22,33%. Варто зауважити, що кількість студентів, які виявили високий рівень сформованості правової компетентності у магістрів значно більша, ніж бакалаврів.

Для статистичного аналізу даних таблиці 3 використано кутове перетворення Фішера. Як і при визначенні рівнів сформованості правової компетентності в бакалаврів суттєвість її змін у магістрів була підтверджена в двох закладах вищої освіти (ВНТУ та ТНЕУ). Відповідно, в інших закладах вищої освіти *формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування можливе лише за умови реалізації всього комплексу запропонованих педагогічних умов.*

IV рівень: аналіз змін рівнів правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування у системі післядипломної освіти. До експерименту було залучено 199 фахівців з обліку і оподаткування, які проходили підвищення кваліфікації в закладах післядипломної освіти, зокрема у КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти» та в КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». Аналітичні результати експерименту наведені в таблиці 4.

Динаміка узагальненої змін рівнів сформованості правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування в закладах післядипломної освіти

Група та стан етапу експ-ту	Рівні сформованості правової компетентності						Кіл-сть осіб у групі
	Початковий		Середній		Високий		
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	
КГ (початок)	8	30,77	10	38,46	8	30,77	26
КГ (завершення)	5	19,23	12	46,15	9	34,62	26
ЕГ (початок)	65	37,57	65	37,57	43	24,86	173
ЕГ (завершення)	34	19,65	78	45,09	61	35,26	173

Аналіз отриманих в процесі експерименту даних доводить, що на початку експерименту значна частина респондентів в КГ та ЕГ мала початковий рівень сформованості правової компетентності, відповідно 30,77% та 37,57%, по завершенню експерименту ці показники змінилися до 19,23% та 19,65%. Середній рівень сформованості правової компетентності виявили на початку експерименту 38,46% та 37,57% слухачів у КГ та ЕГ, а по завершенню експерименту ці показники, відповідно, змінилися до 46,15% та 45,09%. Високий рівень сформованості правової компетентності було виявлено на початку експерименту в 30,77% та 24,86% слухачів у КГ та ЕГ, а по завершенню експерименту ці показники становили, відповідно, вже 34,62% та 35,26%. Варто зауважити, що кількість фахівців з обліку і оподаткування, які виявили високий рівень сформованості правової компетентності, значно більша, ніж бакалаврів та магістрів. Це свідчить про те, що в процесі професійної діяльності вони систематично вдосконалюють свою правову компетентність для розв'язання професійних завдань.

На підставі статистичного аналізу наведених у таблиці 4 даних було доведено, що *реалізація розроблених педагогічних умов майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в закладах післядипломної освіти статистично не значуща для підвищення рівня сформованості правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування, які мають певний професійний досвід*. Отже, модель та педагогічні умови формування правової компетентності для її використання в закладах післядипломної освіти вимагають реалізації комплексу коригувальних заходів і проведення коригувального етапу експерименту.

Коригувальний етап педагогічного експерименту.

Результати проведеного коригувального етапу експерименту для більшої наочності наведено графічно на рисунку 2. Аналіз рисунку 2 дає підстави стверджувати, що в структурі рівнів правової компетентності слухачів відбулися значні зміни (зросла кількість слухачів з високим та середнім рівнями правової компетентності). Для того, щоб переконатися в суттєвості змін, що відбулися в ЕГ, було використано кутове перетворення Фішера, яке

дозволило оцінити достовірність відмінностей між процентними долями двох вибірок КГ та ЕГ, де проводилися дослідження.

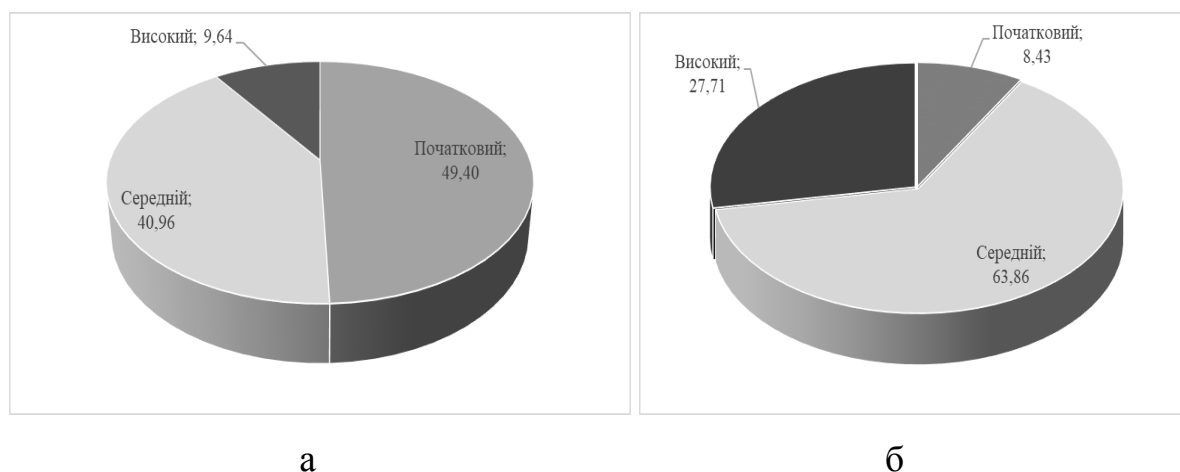

Рис. 2. Структура рівнів сформованості правової компетентності слухачів експериментальної групи: а – на початку, б – по завершенню коригувального етапу експерименту

Отже, педагогічний експеримент щодо формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в реальних умовах навчального процесу в цілому підтвердив сформульовану гіпотезу щодо ефективності розроблених і впроваджених в освітній процес теоретичних і методичних засад формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти. На коригувальному етапі підсумовано, інтерпретовано, систематизовано експериментальні дані формувального етапу, внесено відповідні корективи в навчальну технологію та визначено прогностичні напрями подальших досліджень.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів педагогічного дослідження теоретико-методологічних засад процесу формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти дало підстави для таких висновків:

1. Тенденції інтернаціоналізації освіти, зростання академічної мобільності, стрімкого розвитку інформаційних технологій, трансформаційні процеси, активне входження України у світовий економічний й освітній простір шляхом налагодження співробітництва, партнерства та інтеграції з ринковими економіками економічно розвинутих країн суттєво підвищили вимоги до рівня професійної компетентності фахівців з обліку і оподаткування, зокрема правової. Крім того, фахівці, які забезпечують функціонування економічної галузі, мають оволодіти розвинутою здатністю до самоосвіти для збереження фахової мобільності впродовж усього життя.

Обґрунтовано сукупність взаємопов'язаних соціально-педагогічних

передумов формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування. Зокрема, зовнішні: рівень розвитку технології, науки, техніки, економіки, освіти; процеси, що відбуваються в суспільстві; суспільне замовлення, що відображає загальний рівень суспільно-економічного розвитку суспільства, людської цивілізації загалом; внутрішні: мотивація досягнення успіху, рівень самооцінки особистості.

Аналіз понятійно-термінологічного апарату дослідження дозволив визначити сутність понять: «правова компетентність», «правова компетентність фахівців з обліку і оподаткування», «формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування», «модель формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування».

З'ясовано, що «правова компетентність» – це вміння використовувати набуті правові знання у професійній діяльності, досягати ефективного результату нормативно-правовим способом, а «правова компетентність фахівців з обліку і оподаткування» – це система правових знань, практичних вмінь, навичок, досвіду, що дозволяють працівникам орієнтуватись у нормативно-правовому полі в процесі фахової діяльності, знаходити юридично доцільні рішення, мислити правовими категоріями під час виконання внутрішніх і зовнішніх завдань, що виникають у процесі функціонування організації у ринкових умовах. Виконання внутрішніх і зовнішніх завдань, що виникають в процесі функціонування організації у ринкових умовах зумовлює прагнення до вдосконалення та розширення професійної, зокрема правової, підготовки фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

2. Вивчення наукових джерел й освітньої практики дозволило визначити, що формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування є складним, багатокомпонентним процесом, успішність якого зумовлена сукупністю чинників, має відповідати вимогам часу, бути зорієнтованим на розширення спектру професійних функцій, на перспективу міжнародної співпраці, забезпечувати академічну мобільність, адже професія фахівця з обліку і оподаткування затребувана у всіх галузях виробничої та невиробничої сфери будь-якої країни.

До фахівців з обліку і оподаткування, особливо на керівних посадах, висуваються вимоги: розуміти сутність правових приписів, уявляти зміст правових явищ та особливості використання юридичних норм у професійній діяльності тощо. При цьому фахівці з обліку і оподаткування повинні чітко усвідомлювати, які наслідки, в першу чергу, юридичні, будуть мати складені ними документи та прийняті рішення.

Аналіз історичного досвіду правової підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування показав, що їхній правовій освіті не приділяється достатньо уваги: в процесі одержання середньої освіти учні перестали вивчати дисципліну «Правознавство», студенти вивчають окремі правові дисципліни, які, зазвичай, належать до дисциплін вільного вибору студента, відірвані одна від іншої та від майбутньої професійної діяльності, що унеможлиблює формування їхньої правової компетентності на достатньому рівні. Вивчення досвіду формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і

оподаткування в зарубіжних країнах сприяло визначенню основних методологічних та дидактико-методичних засад правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування.

За результатами аналізу зарубіжного досвіду професійної підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в Австрії, Великій Британії, Італії, Канаді, країнах Скандинавії, Німеччині, США та Франції доведено, що, по-перше, більш ефективною є практика включення до змісту суміжних професійно орієнтованих дисциплін правових питань, з метою здобуття студентом комплексних фахових знань; по-друге, питанням правового виховання значна увага приділяється ще в процесі одержання середньої освіти, тому на момент вибору професії абітурієнт уже має певний обсяг правових знань, що є основою для подальшого формування його правової компетентності.

3. Сукупний аналіз публікацій та узагальнення власного педагогічного досвіду дозволили обґрунтувати комплекс традиційних та інноваційних методологічних підходів і принципів формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти, що застосовуються в єдності та взаємодоповнюють один іншого: системний, компетентнісний, діяльнісний, порівняльний, дефінітивний, особистісно орієнтований та інші.

Виокремлення та аналіз методологічних підходів спонукали необхідність у визначенні принципів дидактики вищої школи, котрі потрібно використовувати з метою формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування: зв'язку теорії з практикою, науковості, системності та послідовності, свідомості та активності в навчанні, доступності, наочності, міцності знань, умінь і навичок, індивідуального підходу та виховного характеру навчання.

За результатами аналізу вітчизняних і зарубіжних концепцій формування професійної компетентності фахівців розроблено та впроваджено в практику авторську концепцію формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти. Концептуально формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти розглядається нами як складний, багатокомпонентний пролонгований у часі процес, що має відповідну структуру, підпорядковану причинно-наслідковим зв'язкам і передбачає розробку індивідуальної освітньої траєкторії. Врахування особливостей навчання на кожному етапі неперервної освіти здійснювалося шляхом уточнення змісту правової компетентності та індивідуального освітнього плану.

4. Розкрито сутність і зміст сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування, визначено її компоненти, критерії та показники. Обґрунтовано, що сформованість виступає як стійка багатовимірна, багатокомпонентна характеристика особистості майбутніх фахівців, що включає п'ять основних груп компонентів, а саме: когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, рефлексивний та інформаційно-логічний, їх зміст та напрями розвитку.

З метою визначення особливостей діагностики рівнів сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування на основі наукового обґрунтування як у теоретичному, так і у практичному плані було визначено комплекс критеріїв (пізнавальний, цільовий, практичний, особистісний і результативний) і їх показників. Для оцінки сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування було також визначено триступеневу шкалу (початковий, середній, високий рівні формування правової компетентності), що є релевантною специфіці досліджуваного об'єкту та визначено ступінь критеріїв на кожному з рівнів.

5. За результатами аналізу наукової педагогічної, психологічної та науково-методичної літератури, узагальнення педагогічних умов удосконалення процесу формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у закладах вищої освіти, а також проведених досліджень у закладах загальної середньої освіти, у закладах вищої та неперервної освіти в процесі підготовки бакалаврів, магістрів, здобувачів другої вищої освіти, підвищенні кваліфікації та перепідготовці фахівців визначено, що формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти може бути забезпечено за рахунок комплексного використання визначених у нашому дослідженні педагогічних умов.

Обґрунтовано, що педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти становлять системну єдність і їхня реалізація потребує вдосконалення основних напрямів організації навчально-методичної роботи та проектування інноваційного та професійно орієнтованого освітнього середовища у ЗВО.

6. Розроблена концепція покладена в основу моделі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти. Під час моделювання процесу формування правової компетентності були враховані вимоги системного (визначення цілей, засобів формування правової компетентності, форм організації освітнього процесу, суб'єктів й об'єктів освітнього процесу як елементів проектованої системи), особистісно орієнтованого (орієнтація на особистісний розвиток майбутнього фахівця в процесі формування правової компетентності), діяльнісного (виокремлення структурних елементів правової компетентності, встановлення характеру зв'язків між ними та форм діяльності студентів для забезпечення їх розвитку) та компетентнісного методологічних підходів.

Під час проектування були визначені структурні елементи моделі та встановлені зв'язки між ними. З урахуванням основних положень теорії управління педагогічними системами інноваційне та професійно орієнтоване освітнє середовище для формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти представлено у вигляді комплексної структурно-функціональної моделі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти та чотирьох окремих і водночас взаємозв'язаних і

взаємозалежних структурних моделей для розвитку правової компетентності: учнів, бакалаврів, магістрів і фахівців на етапі здобуття другої вищої освіти.

Спроектowana модель формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування складається з п'яти блоків: цільового, методологічно-конструктивного, організаційно-діяльнісного, діагностичного та корегувального. Цільовий блок відображає мету педагогічного процесу, методологічно-конструктивний – теоретичні основи формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування; організаційно-діяльнісний – визначені та обґрунтовані нами педагогічні умови формування правової компетентності; діагностичний – методику оцінювання рівнів сформованості правової компетентності; коригувальний – передбачає внесення змін в організацію педагогічного експерименту.

Визначено, що модель формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти є структурно-функціональною, тобто такою, що імітує внутрішню організацію об'єкта (формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування) у статиці (весь процес навчання у ЗВО) і у динаміці (навчальні дисципліни, форми, методи, засоби та технології навчання тощо), а також відображає способи взаємодії об'єкта з інноваційним і професійно орієнтованим освітнім середовищем через педагогічні умови як представлення реальних обставин, що характеризують та обумовлюють існування, розвиток і функціонування об'єкта.

7. Особливості розробленої навчальної технології формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти полягають у наступному: реалізується поетапно в динаміці освітнього процесу, кожен з етапів характеризується конкретними цілями та завданнями, основними формами, методами та засобами навчання, навчально-методичним забезпеченням; забезпечує реалізацію в освітньому процесі ЗВО сукупності педагогічних умов формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування; здійснюється на основі розробленого комплексу навчально-методичного супроводу цього процесу (навчально-методичний посібник і методичні вказівки до самостійної та індивідуальної роботи та ін.) та перевіряється за допомогою відповідного діагностичного інструментарію.

Освітній процес поетапно реалізується таким чином. У загальноосвітніх навчальних закладах були визначені такі завдання формування загальних правових знань, що є основою для подальшого формування правової компетентності: формування системи правових знань; забезпечення громадського становлення особистості; формування вмінь захищати свої права та законні інтереси, а також права й інтереси інших осіб, навичок правомірної поведінки; формування правової основи для подальшого фахового становлення, а також підібрані відповідні засоби та методи.

У закладах вищої освіти в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування ОКР «Бакалавр» визначені такі завдання: формування стійкої мотивації щодо формування правової компетентності;

набуття та відпрацювання вмінь використовувати правові знання для виконання практичних завдань професійного спрямування; розвиток здатності особистості до прийняття самостійних правових рішень; набуття вмінь працювати із джерелами права, нормативними документами, підібрані відповідні засоби та методи, уточнено модель формування правової компетентності з урахуванням освітнього рівня.

У закладах вищої освіти в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування ОКР «Магістр» визначені такі завдання: вдосконалення та подальший розвиток системи правових знань; набуття вміння аналізувати нормативне забезпечення бухгалтерського обліку; розвиток здатності особистості до прийняття самостійних правових рішень; набуття вмінь знаходити нестандартні рішення виробничих ситуацій на підставі правової інформації, підібрані відповідні засоби та методи, уточнено модель формування правової компетентності з урахуванням освітнього рівня.

За особливостями формування правової компетентності в процесі здобуття другої вищої освіти та підвищення кваліфікації були окреслені такі завдання: вдосконалення та подальший розвиток системи правових знань; відпрацювання навичок аудиту бухгалтерської діяльності на відповідність дотримання нормативних актів; розвиток здатності особистості до передбачення можливих результатів та правових наслідків прийнятого рішення; відпрацювання навичок знаходити нестандартні рішення виробничих ситуацій на підставі правової інформації, підібрані відповідні засоби та методи із урахуванням принципів освіти дорослих, уточнено модель формування правової компетентності.

8. Експериментально перевірено ефективність упровадження в освітній процес навчальної технології формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти. Кількісний аналіз результатів експерименту показав суттєве зменшення кількості бакалаврів із початковим рівнем (-30,6%), суттєве зростання респондентів середнього рівня (19,4%) та позитивну динаміку високого рівня (11,2%) в ЕГ. Аналогічні зміни відбувалися й у магістрів: визначено суттєве зменшення респондентів з початковим рівнем (-33,2%), суттєве зростання респондентів середнього рівня (21,1%) та позитивну динаміку високого рівня (12,1%) в ЕГ. Відмінності між досягненнями учасників експериментальної та контрольної вибірок бакалаврів і магістрів є статистично значущими (доведено за рахунок застосування кутового перетворення Фішера). У КГ ця тенденція виражена меншою мірою, істотних кількісних та якісних змін тут не відбулося.

Таким чином, педагогічний експеримент щодо формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування в реальних умовах навчального процесу в цілому підтвердив сформульовану гіпотезу щодо ефективності розроблених і впроваджених в освітній процес теоретичних і методичних засад формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти. На коригувальному етапі підсумовано, інтерпретовано, систематизовано експериментальні дані формувального етапу, внесені відповідні корективи в навчальну технологію та

визначено прогностичні напрями подальших досліджень. Відповідно, результати дисертаційного дослідження дають підстави для висновків про те, що мету дослідження досягнуто, визначені завдання реалізовано, використання розробленої педагогічної системи суттєво підвищує ефективність формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти.

Здійснене дослідження дало змогу сформулювати такі пропозиції: МОН України доцільно відобразити зміст правової компетентності у Галузевих стандартах вищої освіти; ЗВО економічного спрямування розробити навчальні програми фахових дисциплін з урахуванням міжпредметних зв'язків в умовах неперервної освіти; ЗВО економічного спрямування вдосконалювати навчально-методичне забезпечення й урізноманітнювати форми навчальної діяльності студентів, з метою формування правової компетентності на основі компетентнісного підходу та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Проведене дослідження, певна річ, не розв'язує усіх завдань формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти. Подальші дослідження доцільно спрямувати на уточнення педагогічних умов формування правової компетентності фахівців з обліку і оподаткування в загальноосвітніх навчальних закладах і закладах післядипломної освіти. Результати проведеного дослідження є основою для розроблення навчальних технологій викладання правових дисциплін професійної підготовки фахівців з обліку і оподаткування в коледжах, закладах вищої та післядипломної освіти.

Праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації **Монографії**

1. Пугач С. С. *Теоретичні та методичні засади формування правової компетентності майбутніх фахівців економічного профілю у системі неперервної освіти*: монографія. Вінниця: ВНАУ, 2019. 229 с.
2. Пугач С. С. *Формування правової компетентності у майбутніх учителів. Професійне становлення особистості майбутнього вчителя*: монографія. Акімова О., Галузьяк В. [та ін.]. Вінниця: «Твори», 2018. С. 207-226.
3. Пугач С. С. *Розвиток правової компетентності дітей у закладах загальної освіти. Університет-Школа: співпраця в умовах євроінтеграції*: монографія. Акімова О. В., Фрицюк В. А., Троян Г. В. [та ін.]. Вінниця: Твори, 2019. С. 238–263.
4. Пугач С. С. *Реалізація конституційних гарантій рівності громадян перед законом і судом при провадженні досудового розслідування*: монографія. Тернопіль: Крок, 2012. 195 с.

Навчальні та навчально-методичні посібники

5. Заюков І. В., Кобилянський О. В., Пугач С. С. *Охорона праці в галузі управління та адміністрування*: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2019. 91 с.

Статті у фахових наукових виданнях України

6. Пугач С. Розвиток правової компетенції майбутніх фахівців економічного профілю. *Педагогіка безпеки*. 2018. № 2. С. 120–130. DOI:10.31649/2524-1079-2018-3-2-120-130.

7. Пугач С. С. Досвід правої підготовки майбутніх фахівців економічного профілю. *Наукові записки ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД. Вип. 56. 2018. С. 169–174. (індексується в науко-метричній базі Міжнародній Index Copernicus)

8. Пугач С. Закордонний досвід формування правової компетенції майбутніх фахівців економічного профілю. *Науковий Вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. праць* 2019. № 1(64). С. 194–198.

9. Пугач С. С. Зміст і структура правової компетенції майбутніх економістів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць*. Випуск 57 / Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця: Твори. 2019. С. 130–136. DOI 10.31652/2415-7872-2019-57-130-136. (індексується в науко-метричній базі Міжнародній Index Copernicus)

10. Пугач С. С. Розвиток правової компетентності фахівців-економістів у закладах вищої освіти. *Педагогічний альманах: збірник наук. праць*. Редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. Вип. 41. С. 219–226.

11. Пугач С. Особливості формування правової компетентності магістрів з обліку та оподаткування. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*: зб. наук. праць. Ред. кол.: Козубовська І. В. (гол. ред.) та ін. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2019. Вип. 2. С. 144–148.

12. Пугач С. Методологічні підходи та принципи формування правової компетенції майбутніх економістів у процесі фахової підготовки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2018. № 4(15). С. 355–370.

13. Пугач С. Особливості розвитку правової компетентності бакалаврів з обліку та оподаткування. *Науково-методичний журнал «Нова педагогічна думка»*. 2019. № 2(98). С. 29–34.

14. Пугач С. С. Формування правової компетенції фахівців економічного профілю у закладах вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Зб. наук. пр. Вип. 53. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2019. С. 199–202. (індексується в науко-метричній базі Міжнародній Index Copernicus)

15. Пугач С. С. Педагогічні умови розвитку правової компетенції майбутніх фахівців економічного профілю. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Випуск 178. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Вінниченка, 2019. С. 148–153.

16. Пугач С. Модель розвитку правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування. *Педагогіка безпеки*. 2019. № 1. С. 43–53. DOI:10.31649/2524-1079-2019-4-1-043-053.

17. Пугач С. Визначення рівнів сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування. *Педагогіка безпеки*. 2019. № 2. С. 131–141. DOI:10.31649/2524-1079-2019-4-2-131-141.

18. Пугач С. С. Особливості розвитку правової компетентності фахівців з обліку й оподаткування в системі післядипломної освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2019. Вип. 59. С. 98–103. DOI: 10.31652/2415-7872-2019-59-98-103. (індексується в науко-метричній базі *Міжнародній Index Copernicus*)

19. Пугач С. С. Проблеми реалізації принципів навчання в освітньому процесі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Зб. наук. пр. Вип. 54. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2019. С. 131–135. DOI: 10.31652/2412-1142-2019-54-131-135.

20. Пугач С. С. Особливості розвитку правової компетентності фахівців-економістів у процесі здобуття другої вищої освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2019. Вип. 60. С. 91–97. DOI: 10.31652/2415-7872-2019-60-91-97. (індексується в науко-метричній базі *Міжнародній Index Copernicus*)

21. Пугач С. Формування правової компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2019. № 4(19). С. 307–323.

22. Пугач С. Особливості формування правової компетентності фахівців з обліку та оподаткування в системі неперервної освіти. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогіка*. 2019. № 5. URL: <http://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedvisnyk/article/view/357/357>.

Статті в іноземних наукових періодичних виданнях

23. Пугач С. С. Формирование у будущих экономистов правовой компетентности. *Вестник Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета*. 2019. № 1 (41). С. 66–71.

24. Пугач С. С. Формирование профессиональной компетентности в процессе подготовки экономистов. *Актуальные проблемы современных экономических систем: сборник научных трудов; редкол.: А. Г. Проровский [и др.]*. Брест: Издательство БрГТУ, 2019. С. 86–91.

25. Pughach S. Features of development of legal competence pupils of general education schools. *The scientific heritage* (Budapest, Hungary). 2020. Vol. 4. № 43. P. 4. С. 54–60.

26. Пугач С. С. Формирование профессиональной компетентности в процессе подготовки экономистов. *Вестник Казахского гуманитарно-*

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

27. Пугач С. С. Особливості правового регулювання права дитини на безпечний інформаційний простір. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 5 (209). С. 95–99.

28. Пугач С. С. Становлення концепції права дитини на гідність у поглядах мислителів стародавнього світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. № 22. С. 74–77.

29. Пугач С. С. Суб'єкти застосування норм права: загальнотеоретичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. № 6. С. 10–12.

30. Пугач С. С. *Професійна підготовка фахівців вищої кваліфікації у системі трансформації економіки*. Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, менеджменту, фінансів та права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 26 січня 2019 р.): у 7 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 7. С. 60–62.

31. Пугач С. С. *Особливості розвитку правової компетентності фахівців з обліку та оподаткування*. Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність. Матер. Міжнар. наук. конф.: наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: СПД Охотнік, 2019. С. 395–396.

32. Пугач С. *Формування правової компетентності фахівців у системі безперервної освіти*. Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти: збірник наук. праць за матер. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф.: наук. ред. В. П. Коцур, Д. С. Мазоха. Переяслав-Хмельницький, ДВНЗ «П-ХДПУ ім. Г. Сковороди», 2019. С. 143–146.

33. Пугач С. *Проблеми формування правової компетентності в процесі підготовки менеджерів*. Міжн. наук.-техн. конф. «Перспективи розвитку машинобудування та транспорту-2019»: збірн. тез. Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2019. С. 371–373.

34. Пугач С. С. *Розвиток правової компетентності фахівців з обліку та оподаткування*. Травневі наукові читання: XVII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.: тези доповідей. Ч. 2. Дніпро: ГО «НОК», 2019. С. 54–58.

35. Пугач С. С. *Формування правової компетентності магістрів з обліку та оподаткування*. Nowoczesna nauka: teoria i praktyka: Mater. III Miedz. Konf. Nauk.-Prakt. Pod red. S. Gorniaka. Katowice: Nowa nauka, 2019. S. 106–107. URL: <https://nowanauka.files.wordpress.com/2019/05/materiac581y2019.pdf>.

36. Пугач С. С. *Особливості розвитку правової компетентності в системі підвищення кваліфікації фахівців з обліку та оподаткування*. Інноваційні технології в процесі підготовки фахівців. Матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф.: збірн. наук. праць. Вінниця: ВНТУ, 2019. С. 35–39.

37. Пугач С. *Особливості формування правової компетентності фахівців з обліку та оподаткування*. Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи. Міждисциплінарні перспективи / [ред.-

упорядн. А. Душний, М. Махмудов, М. Стреначікова, В. Ільницький, І. Зимомря]. Банська Бистриця – Баку – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг: Посвіт, 2019. С. 147–149.

38. Пугач С. С. *Формування правової компетентності бакалаврів з обліку та оподаткування. Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти: Матер. II Всеукр. заочної науково-практ. конф. Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту НУВГП. Рівне, 2019. С. 70–75.*

39. *Методичні вказівки до самостійної та індивідуальної роботи студентів з дисципліни «Основи охорони праці та безпека життєдіяльності». Галузь знань 07 «Управління та адміністрування». Спеціальність 073 – «Менеджмент». Модуль «Безпека життєдіяльності». Укладачі: О. В. Кобилянський, І. В. Заюков, С. С. Пугач. Вінниця: ВНТУ, 2019. 39 с.*

40. *Методичні вказівки до виконання контрольної роботи з дисципліни «Цивільний захист та охорона праці в галузі» (модуль «Охорона праці в галузі») для студентів заочної форми навчання магістерського напрямку підготовки. Укладачі: І. В. Заюков, О. В. Кобилянський, С. С. Пугач. Вінниця: ВНТУ, 2019. 23 с.*

41. Пугач С. С. *Формування правової компетентності учнів у закладах загальної освіти. Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя: Матер. III Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 28-29 листопада 2019 р.). Вінниця: «Твори», 2019. С. 184–186.*

42. Пугач С. С. *Визначення рівнів сформованості правової компетентності майбутніх фахівців-економістів. Інноваційні технології навчання в епоху цивілізаційних змін: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Інноваційні технології навчання в епоху цивілізаційних змін», Вінниця, 27-28 листопада 2019 р. ВДПУ ім. М. Коцюбинського; ред. колегія: Р. С. Гуревич та інші. Вінниця, 2019. С. 12–14.*

АНОТАЦІЇ

Пугач С. С. Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 015 – професійна освіта (спеціалізація: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти). – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, Вінниця, 2020.

У дисертації науково аргументовані та розроблені концептуально-методологічні засади **формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти**. Підтверджено, що їх підготовка набуває ефективності, якщо здійснюється

відповідно до визначених теоретичних і методичних засад дослідження. Розкрито сутність і зміст **сформованості правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування**, визначено компоненти (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, рефлексивний та інформаційно-логічний), критерії, показники та рівні її сформованості.

Обґрунтовано педагогічні умови **формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування у системі неперервної освіти**; теоретично розроблено та експериментально перевірено комплексну структурно-функціональну модель формування їхньої правової компетентності та чотири взаємозв'язаних і взаємозалежних структурних моделей професійно орієнтованого освітнього середовища для формування правової компетентності учнів, бакалаврів, магістрів і фахівців на етапі післядипломної освіти (підвищення кваліфікації).

Ключові слова: вища освіта, фахівці з обліку і оподаткування, професійна компетентність, правова компетентність, науково-методичне забезпечення, заклад вищої освіти, вдосконалення системи професійної підготовки, система неперервної освіти, структурно-функціональна модель.

Пугач С. С. Теоретические и методические основы формирования правовой компетентности будущих специалистов по учету и налогообложению в системе непрерывного образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 015 – профессиональное образование (специализация: 13.00.04 – теория и методика профессионального образования). – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Министерство образования и науки Украины, Винница, 2020.

В диссертации научно аргументированы и разработаны концептуально-методологические основы формирования правовой компетентности будущих специалистов по учету и налогообложению в системе непрерывного образования. Подтверждено, что их подготовка будет эффективной, если осуществляется в соответствии с определенными теоретическими и методическими основами исследования. Раскрыта сущность и содержание сформированности правовой компетентности будущих специалистов по учету и налогообложению, определены компоненты (когнитивный, мотивационный, деятельностный, рефлексивный и информационно-логический), критерии, показатели и уровни ее сформированности.

Обоснованы педагогические условия формирования правовой компетентности будущих специалистов по учету и налогообложению в системе непрерывного образования; теоретически разработаны и экспериментально проверены комплексная структурно-функциональная модель формирования их правовой компетентности и четыре взаимосвязанных и взаимозависимых структурных моделей профессионально ориентированной образовательной среды для формирования правовой компетентности учащихся, бакалавров, магистров и специалистов на этапе последипломного образования (повышения квалификации).

Ключевые слова: высшее образование, специалисты по учету и налогообложению, профессиональная компетентность, правовая компетентность, научно-методическое обеспечение, учреждение высшего образования, совершенствование системы профессиональной подготовки, система непрерывного образования, структурно-функциональная модель.

S. S. Pugach. Theoretical and methodological principles of legal competence formation of future specialists in accounting and taxation in the system of continuous education. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 015 – Vocational Education (specialization: 13.00.04 – Theory and Methods of Vocational Education). – Vinnytsia Mykhailo Kotsubynsky State Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnitsa, 2020.

The dissertation scientifically substantiates and develops conceptual and methodological bases of formation of legal competence of future specialists in accounting and taxation in the system of continuous education. It is proved that their preparation becomes effective if it is carried out in accordance with certain theoretical and methodological principles of the study, taking into account the main directions of reforming the system of higher economic and pedagogical education in the context of innovative development of Ukraine.

The essence and content of the legal competence of the future accounting and taxation specialists are revealed, the components (cognitive, motivational, activity, reflexive and information-logical), criteria (cognitive, target, practical, personal and effective), indices, as well as its levels of formation (initial, medium, high).

Pedagogical conditions are defined and substantiated, they allow to ensure the effectiveness of the concept of legal competence formation of future specialists in accounting and taxation in institutions of higher education: the formation of stable motivation to acquire and improve legal knowledge as one of the means of professional improvement of the future specialist in accounting and taxation; ensuring the linkage of professional disciplines with the content of legal knowledge in the process of solving management, design and technological tasks; use of active forms and methods of learning in the process of study; methodical training of teachers for the formation of legal competence in future specialists in accounting and taxation; creation of qualitative educational and methodical tools; use of information technologies in the process of forming the legal competence of future accounting and taxation specialists.

Taking into account the results of the analysis of scientific works, own experience and a chamber pedagogical experiment, by selecting the appropriate components and reducing their number to the necessary and sufficient minimum, the concept of forming the legal competence of future specialists in accounting and taxation in higher education institutions was elaborated and the tasks for achievement of the set goal (definition of methodological approaches and pedagogical conditions of the formation of legal competence in institutions of higher education, clarification of the complex of the general and special legal knowledge required in the professional activity of accounting and taxation specialists and their introduction into

the program of professional training, determining the means of forming students' motivation for professional improvement in the process of professional activity) were specified.

Complex structural and functional model of forming the legal competence of future specialists in accounting and taxation in the system of continuous education, consisting of target, methodological, constructive, organizational-activity, effective and corrective blocks, has been developed and experimentally tested. It defines the basic elements of the system of formation of legal competence of future accounting and taxation specialists, namely: purpose (development of legal competence of students as a component of professional competence of future accounting and taxatin specialists); content (set of legal knowledge, abilities, skills of using legal information in the process of professional activity); the means and methods of the formation of the legal competence, as well as the appropriate forms of organization of the educational process.

Taking into account the peculiarities of the system of continuous education, four separate and simultaneously interconnected and interdependent structural models of professionally oriented educational environment were elaborated for the development of legal competence: students, bachelors, masters and specialists at the stage of obtaining the second higher education.

The proposed diagnostic toolkit (components, indicators, criteria, research methods, as well as the author's diagnostic program), which allowed to determine the dynamics of the levels of legal competence of future specialists in accounting and taxation, can be used to diagnose professional training of students and monitor the quality of education.

Mathematical statistics methods were used to verify and validate the effectiveness of multilevel implementation of educational technology for the formation of legal competence of future specialists in accounting and taxation in the system of continuous education through the application of the developed methodological support and improvement of the content, forms, methods and means of educational interaction of the subject of educational interaction in the system of vocationally oriented educational environment of higher education institution of economic orientation.

During the formative pedagogical experiment in the experimental group, compared to the control group, there was a significant increase of legal competence formation indices. The statistical significance of the data was verified using the Student's t test and Fisher's angular transformation.

Keywords: higher education, specialists in accounting and taxation, professional competence, legal competence, scientific and methodological support, institution of higher education, improvement of vocational training system, system of continuous education, structural and functional model.

Підписано до друку 07.05.2020 р. Формат 29.7×42 1/4
Наклад 100 прим. Зам. № 2020-045.
Віддруковано у Вінницькому національному технічному університеті
в інформаційному редакційно-видавничому центрі.
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Тел. (0432) 65-18-06.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.